

Дурбек ҚЎЛДОШЕВ

ИМПЕРАТОРНИНГ ТУГУЛИШИ

Бобурнинг болалиги

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»

Давлат илмий нашриёти

Тошкент – 2018

УЎТ: 821.512.133-94
КБТ 84(5Ў)6
Қ 90

Масъул муҳаррир:

Ф. Ҳасанов – тарих фанлари номзоди

Тақризчилар:

С. Жаалилов – Андижон давлат университети
профессори

Б. Йўлдошев – бобуршунос олим

Қўлдошев, Дурбек.

Қ 90 Императорнинг туғилиши: тарихий ҳикоялар/ Д. Қўлдошев. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2018. – 320 б.

ISBN 978-9943-07-580-1

Буюк юртдошимиз, шоҳ ва шоир Заҳриддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижоди тўғрисида дунё миқёсида кўплаб асарлар яратилган бўлса-да, ул зотнинг Андижон заминида кечган бахтли болалик даври кам ёритилган мавзу ҳисобланади.

Мазкур асар (узвий боғланган) 13 та ҳикоядан иборат бўлиб, Бобур Мирзонинг туғилган кунидан то Андижон тахтига ўтирган пайтигача ўтган 12 йиллик даврни ўз ичига олади. Ҳикояларда валиаҳд Бобур Мирзонинг тийнатиغا хос хислатлари ишонарли тарзда очиб берилган.

Китоб улғу юртдошимиз Бобур Мирзонинг чин мухлислари, талаба ёшлар, кенг китобхон оммасига мўлжалланган.

УЎТ: 821.512.133-94
КБТ 84(5Ў)6

Асар Андижон давлат университети илмий кенгашининг 2014 йил 30 декабрдаги 5-сонли йиғилиши қарори билан нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-07-580-1

© Дурбек Қўлдошев, 2018.

© «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти, 2018.

МУҚАДДИМА

«Миллий мафқурани шакллантиришдаги энг катта манба – бу ҳаққоний ёритилган тарихдир!»

Ўзбекистон Республикаси

Биринчи Президенти

И. Каримов

Бу кўҳна заминга номлари Инсоният тарихига мангу битилган, не-не улуғ ҳукмдорлару тенги йўқ саркардалар келиб кетмадилар...

Миллат учун не бахтки, улар сафида мудом ёруғ юлдуз янглиғ чарақлаб турган икки буюк зот – Соҳибқирон Амир Темур ва темурийзода фотиҳ, шоҳ ва шоир Бобур Мирзо сиймолари алоҳида нуфузга эга бўлганлиги билан ажралиб туради. Фахр-ифтихоримиз рамзи, бу икки жаҳонгашта сипоҳи солорнинг ҳаёти, ҳарб ва бунёдкорлик ишлари, адолат йўлида олиб борган саъй – ҳаракатлари, илм-фан, дин ривожига қўшган улкан ҳиссалари, бир сўз билан айтганда, бутун фаолиятларини чуқурроқ ўрганиб борарканмиз, улар, энг аввало, довюрак жангчи, жисмоний чиниққан гуштгир, метин иродали мубориз¹ бўлиш билан бирга диний ва дунёвий илмлар билимдони, етук инсонлар бўлганидан воқиф бўламиз. Ул зотлар босиб ўтган умр йўли зиддиятларга, таҳликали дамларга, руҳий кечинмаларга шу даражада бойки, бу тўғрида қанчадан – қанча тарихий, ҳужжатли, бадий асарлар яратилган бўлса-да, мураккаб

¹ Мубориз – баҳодир, олижаноб одам.

тийнатларидаги айрим жиҳатлар мудом очилмай қолаётгандай, барибир, камдек туюлаверади. Чиндан ҳам, бундай шахслар тўғрисида мукамал асарлар яратишнинг қийинлиги, биринчи навбатда, муаллифдан ўша замон колоритини чуқур англаш, етарли даражада тарихий билим, манбаларни аслидан ўқий олиш, қолаверса, юксак салоҳият талаб этадиган залворли юмуш эканлигида бўлса керак.

Не ажабки, бу улўф сиймолар тўғрисида биздан кўра хорижда, хусусан Европа ва Америка Қўшма Штатларда кўплаб илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди ҳамда мазмун-моҳияти жиҳатдан салмоқли асарлар яратилди.

Соҳибқирон Амир Темур ҳазратлар насли – Бобур Мирзо ҳақида яратилган асарлар тўғрисида гап борганда энг аввало, Ҳарольд Лэмбнинг «Бобур – Йўлбарс», Вильям Рашбрукнинг «Ўн олтинчи аср бунёдкори», Фриц Вюртленинг (айрим қусурлардан ҳоли бўлмаган) «Андижон шаҳзодаси» китобларини эслаш ўринли.

Тўғри, бизда, мустабид тузум даврида бу сиймолар тўғрисида кўп нарсадан воз кечиб, дадилроқ бир фикр (ҳақиқатни!) айтиш жасорат ҳисобланар эди. Афсус, бундай ноёб туйғу ҳамма ижодкорда ҳам бўлавермас экан. Бироқ, шу ўринда, Қизил Империя маддоҳларининг «Ўтмишни идеаллаштирди» деган тазйиқ ва зуғумларини мардларча енгиб ўтган матонатли инсонларнинг номи, қилган илмий-ижодий ишларини эҳтиром ила ёдга олиб ўтишни ўзимнинг шарафли бурчим ҳисоблайман.

Дастлаб, ўзбек зиёлилари орасида Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳазратларининг ҳаёти ва ижодини ўрганишга бел боғлаган олим (қатағон даври қурбони) Абдурауф Фитрат домла бўлдилар. Илк бобуршунос олимнинг саъй-ҳаракати туфай-

ли 1928 йилдаёқ «Бобурнома»нинг Ҳиндистон қисмидан парчалар эълон қилинди.

Кейинроқ, 1948-1949 йиллар давомида адабиётшунос олимлар Порсоҳон Шамсиев ва Содиқ Мирзаевлар томонидан (таниқли рус шарқшунос олими Н.И. Ильминский таҳрири остида, 1857 йили Қозон босмаҳонасида чоп этилган варианты асосида) «Бобурнома» илк бор нашрга тайёрланди.

1979 йилга келиб эса Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримқул Қодиров «Юлдузли тунлар» романида ўзбек адабиёти тарихида биринчи бўлиб Бобур Мирзо сиймосини яратди. Бу ўша давр шароитида ижодий жасорат намунаси эди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида эса академик Бўрибой Аҳмедовнинг Соҳибқирон Амир Темур ҳазратлари босиб ўтган ҳаёт йўли ва фаолияти устида олиб борган кўп йиллик илмий изланишлари самараси ўлароқ «Амир Темур» романи дунёга келди.

(Аллоҳ, бу фидоий инсонларни ўз раҳматига олган бўлсин!)

Мустақиллик йиллари ўзбек адабиётида яратилган яна бир йирик фундаментал бадиий-тарихий асар Ўзбекистон Халқ ёзувчиси Муҳаммад Алининг «Улуғ Салтанат» тетралогияси бўлди. Ўйлаймизки, бу асар адабиётшунос олимларимиз томонидан ҳали чуқур ўрганилади, таҳлил қилинади ва адабиёт ихлосмандларига етказилади.

Маълумки, шу кунга қадар ҳам қалам аҳли бу улуғ зотлар шахсига қайта – қайта мурожаат этишдан тўхтамадилар. Мана, беш асрдан ўтиб бораяптики, император Бобур Мирзонинг сиймоси Тонг Юлдузи мисол, жаҳон пештоқиға мудом жило бериб турибди. Дунё олимлари томонидан унинг шахсига бўлган қизиқиш йилдан-йилга

ортиб бораётгани ҳам ўз ўзидан эмас, албатта. Бизнинг назаримизда бу жараён, энг аввало, Бобур Мирзо тийнатидаги фавқулодда жасурлик, бағрикенглик, метин ирода, ҳарб, давлатчилик ва бунёдкорлик ишларида эришган катта ютуқлари (ва албатта мағлубиятлари ҳам), серқирра ва бетакрор ижоди, тўғрисиўзлиги, қолаверса, юксак инсоний фазилатларидан бўлса керак. Қизиги шундаки, бундай ҳол дунёда бирон бир соҳиби тожнинг таржимаи ҳолида учрамаслиги...

Дарҳақиқат, Бобур Мирзодаги жаҳонгирлик ва юксак инсоний фазилатлар куртаги ўзи билан бирга дунёга келган бўлса-да, унинг камол топиб, комили мукамаллик даражасига эришишида устозларининг хизмати бениҳоя баланд бўлган. Табиийки, «баланд ҳимматлиқ» ва «улуғ доиялиқ» подшоҳ ота Умаршайх Мирзо тилаб-тилаб олган ўғли – валиаҳд Бобурбекнинг тарбияси билан махсус шуғулланди. Гарчанд Умаршайх Мирзода жанговарлик ва гуштгирлик хислатлари юқори бўлса-да, (икки маротаба баҳодирлик рутбасига эришган) «Бадмаошлиғи, мулкгирлик дағдағаси», яъни қизиққонлиги сабаб саркардалик бобида катта ютуқларни қўлга кирита олмади. Муҳими, бу темурийзода ҳукмдор сийратидаги энг олижаноб фазилатлардан бири юксак адолат ва диёнат соҳиби бўлганлигида. (Тоғдаги қор кўчкисида қолиб ҳалок бўлган савдогарларнинг молларини икки йил давомида сақлаб, бус-бутун ҳолда, фарзандларига қайтартириб берганини эслаш кифоя). Умаршайх Мирзо Бобурбекни келажакда буюк саркарда, тенгсиз мубориз бўлиб етишишини жуда-жуда орзу қилди. Шу мақсадда унинг тарбиясига диний ва дунёвий билимлар билан бирга, жуда кичик ёшидан пуртажриба сипоҳлар, гуштгирлик илмининг пешволарини жалб этди.

Натижада Бобур Мирзода болалигиданоқ жасурлик, ўзига бўлган ишонч, ҳарбий ва жанговарлик маҳорати ўсди, камол топди. Ҳукмдор учун муҳим фазилат – ҳар қандай ёвуз душман қаршисига тик келиб жанг олиб бориш руҳи шаклланди. Ана ўшандай Бобурбекнинг устозлари раҳнамолигида ўтган, қизиқарли воқеаларга бой, болалик йиллари қаламга олинган, ҳозирги ёшларимиз севиб ўқийдиган, айрим фазилатларини ўзларига ибрат қилиб оладиган даражадаги бадиий асарларга бўлган маънавий эҳтиёж шу бугунга келиб, ҳар қачонгидан ҳам ортди. Бобур Мирзонинг ҳаёт йўли акс эттирилган энг мукаммал қомусий асар, агар «Бобурнома» бўлса, афсуски, унинг 18 йиллик тарихни ўз ичига олган тенг ярми шу кунга қадар топилгани йўқ. Болалик йиллари (туғилган кунидан то 12 ёшга, тахтга ўтирган кунига қадар) воқеалари тасвирланган сатрлар «Бобурнома»да фақат икки жойда келади холос. Бирида: «Умаршайх Мирзога бу воқеа даст берганда мен Андижонда чаҳорбоғда эдим. Сешанба куни рамазон ойининг бешида бу хабар Андижонга келди, изтироб била отланиб, қошимдаги навкар ва савдар била қўрғон азимати қилдим» («Бобурнома», 15-бет). Иккинчиси, амакиси – Самарқанд подшоҳи – Султон Аҳмад Мирзонинг уйланиш тўйида қатнашганлиги. Бироқ унда Самарқандга қандай қилиб, кимлар билан ташриф буюрганини ёзмайди. «Яна бир Хонзодабегим эди, Тирмиз хонзоларидан эди. Мен Самарқандга беш ёшимда Султон Аҳмад Мирзо қошига келган фурсатда олиб эди. Ҳануз юз ёпуғи бор эди. Туркона расм билан манга буюрдилар, мен юзини очдим», деб айтади. («Бобурнома», 20-бет)

Кўриниб турибдики, маълумотлар ҳажм жиҳатдан оз, бироқ жуда қимматли. Ажаб эмас, Бо-

бур Мирзо ҳазратлари ўзининг болалик даври воқеаларига бағишлаган сатрлари «Бобурнома»нинг йўқолган қисмида кўпроқ бўлса. Нима бўлганда ҳам, умид қиламизки ижод аҳли ҳали бу мавзуга қайта – қайта мурожаат этадилар ва бу улуғ сиймонинг завқли, бетимсол болалик даврларини тасвирлаб берувчи кўплаб асарлар яратилади. Ахир буюк инсонларнинг болалик даврлари, келажак авлодлар учун ибрат ва тимсол бўлиб қолиши табиий.

Қўлингиздаги ушбу китоб асли касби муҳандис, Бобур Мирзонинг содиқ мухлисларидан бири бўлган андижонлик бир ижодкорнинг бу улуғ сиймога бўлган чуқур эҳтироми сифатида ёзилган баҳоли қудрат машқлари, холос. Бобур Мирзо шахсига жуда ёшлик пайтимданоқ қизиқиб, ғурурланиб келганимдан, бу улуғ инсон тўғрисида ёзилган асарларни севиб ўқиб бораман. Бу ерда қаламга олинган воқеалар, аввало, «Бобурнома» ни узоқ йиллар давомида, чуқурроқ ўрганиш натижасида чиқарилган мантиқий хулосалар, Андижон халқи орасида бу шахс тўғрисида шу кунга қадар сўзлаб келинаётган айрим ривоятлар ва бошқа бир неча манбалар асосида ёзилган, бадий – тарихий қисса деб қабул қилгайсизлар.

Албатта, китоб камчиликлардан ҳоли деб айтолмайман. Чунки, Бобур Мирзонинг чин мухлиси бўлсам-да, «Бобуршунослик» фани пешволари олдида ўзимни ҳамон авсат даражасидаги талаба ҳисоблайман.

Китоб тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларингизни кутиб қоламан.

Муаллиф
2008–2014, Андижон шаҳри.

ТАВАЛЛУД

...Орадан бир ярим аср ўтиб,
айнан шу куни,
Буюк Темурийлар сулоласида яна бир
Ёруғ юлдузнинг дунёга келиши,
уни нафақат жаҳонгирликда, балки,
бунёдкорликда ҳам оламда ягона деб
тан олиниси фақат Тангригагина
аён эди, холос!

Андижон заминида ҳижрий 888 йил, му-
борак жума, муҳаррам ойи олтинчи кунининг
оппоқ тонги ёришиб келмоқда... Қиш чилласи
чиқиб бўлганига қарамай, эрталабки совуқ авж-
га минган. Баданни чимчилаб олувчи изғирин
ғувиллайди...

Тонг юлдузи – Чўлпон ҳавонинг мусаффолиги
боис осмонда бирин-кетин кўринмай бораётган
«майда-чуйда» юлдузлар орасида гўё кимнидир,
ниманидир кутаётгандай ҳамон чарақлаб туриб-
ди...

«Қишнинг бир кунидан қўрқ» деганларидай,
икки кун аввал ёғиб ўтган қор бутун борлиқни яна
оппоқ либосга буркаб қўйган.

Саройга муҳим давлат юмушлари билан ташриф
буюрган ўзгандлик икки мулозимнинг сўзларига
қараганда ҳам, Олатоғ ва унинг доманасига туш-
ган кечаги қор кўп қалин эрмиш... Бу – ёзи би-
лан Иламиш²да зироат мезони – оби ҳаётнинг мўл
бўлишидан далолат...

Султон Умаршайх Мирзо аркони давлатнинг
мустаҳкамлиги йўлида бир неча содиқ беклар-
ни олиб, қисқа муддатли сафар билан Ўш ва

² Иламиш – Қорадарёнинг ўша даврлардаги номи.

Марғинов қалъаларини кўздан кечириб келган-лигини ҳисобга олмаганда «Ҳар не бўлганда ҳам бу йил пойтахтда қишлаймен» – деган аҳдига содиқ турибди... Мана, бир неча кундирки, «беш кунлик дунё» ташвишларини унутиб, атрофига мавқибат аҳлини тўплаб олган ҳукмдор Заврақ тарафларда, тўқайзорлар ичида шикор билан машғул...

Сарой бир қарашда ҳар дамгидек сокин ва осойишта кўринса-да, кеча тундан бери подшоҳ хонадониди андак безовталиқ... Боиси суюкли завжалари – Қутлуғ Нигорхонимнинг ой-кунлари яқин, орзу-ҳавасларнинг тотли меваси – фарзанд кутилмоқда...

Хонимнинг шоҳона безатилган хос хоналари даҳлизиди улуғ ёшли доя – Хосият момо бош бир неча ҳамширалар паст овозда нималарнидир суҳбатлашиб, Эсан Давлатбегимнинг биргина «Киришсин!» деган сўзига маҳтал бўлиб ўтиришибди...

Суюкли қизининг бошида парвона бўлиб тонг оттираётган Пошшо буви³ нақшинкор кўшк ёнига келиб, Маҳди улёнинг қулоғига ўзларининг «тили» да (яна бир бор) далда бергувчи сўзлар айтиб пешанасидан ўпиб қўйди...

Салтанатга валиаҳд – тахт вориси, сулола давомчиси – ўғил чақалоқ туғилишини нафақат подшоҳ хонадони соҳиблари, балки Тошканддай нуфузли юрт хони, улуғ ота – маърифат пешвоси Султон Юнусхон ҳам кўп йиллардан буён муштоқлик билан кутар, Тенгри рост келтуруб шу сафар унинг истидъоси амалга ошгудек бўлса, эл-юртга, дунёвий ва ухровий илм соҳибларига дея яна беҳисоб ҳадялар улашишни кўнглига тутиб қўйган...

³ Пошшо буви – Эсан Давлатбегимни саройдагилар шундай атаганлар.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/3595> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3595> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/3595>